

MEDIÁLNÍ POLITIKA A SRPEN 1968; ZŘÍZENÍ ÚŘADU PRO TISK INFORMACE JAKO SLUŽBA MOSKEVSKÉMU PROTOKOLU

Jakub Končelík

ABSTRACT

After August 1968 the political leadership was bound due to the so called „Moscow record of proceedings“ (Moskevský protokol) to get the media under supervision. The leadership removed the directors of TV and radio stations from their offices and on 30 April re-established the censorship institution named „The Office for Press and Information“ (Úřad pro tisk a informace), where Josef Vohnout was appointed a director. As the communist party failed to get this institution running owing to the lack of staff the communist leaders demanded the journalist to become censors themselves but they refused. The restoration of censorship was legislatively protected by the law No 127/1968 from 13 September 1968. On 12 September 1968 there was founded „The Government committee for Press and Information“ (Vládní výbor pro tisk a informace) as another new constituent for media administration, but it came to an end soon. Since the beginning of January 1969 the Censorship Office according to the federal system of government split into „The Czech Office for Press and Information“ (Český úřad pro tisk a informace) and „The Slovak Office for Press and Information“ (Slovenský úrad pre tlač a informácie). The censorship institution didn't meet the demands in autumn 1968 and didn't work as a tool for media pacifying as the „Moscow record of proceedings“ ordered. The other institutional and legislative modifications failed either. The communist leaders didn't succeed in getting the media under supervision until they increased the individual economical pressure on each journalist – individual purges started in spring 1969.

KEYWORDS

media, censorship, press, Prague spring, year 1968, Czechoslovakia, The Office for Press and Information, The Czech Office for Press and Information, The Government committee for Press and Information, Moscow record of proceedings, media legislation, law No 127/1968, Josef Vohnout

Od vzniku Československa se domácí média několikrát ocitla v zásadním a v podstatě neřiditelném vleku mezinárodní politiky. V takových situacích je vzájemná interakce médií a politických elit poučná – do několika týdnů se totiž koncentruje vývoj, který jinak (v klidných časech) trvá roky. Následující řádky jsou věnovány jednomu z evolučních zvrátů československé mediální politiky, událostem provázejícím katarzi reformního procesu v Československu druhé poloviny 60. let v podobě intervence armád pěti zemí Varšavského paktu.

Při studiu role médií v tehdejších souvislostech zaslouží pozornost především tři principy přímo ovlivňující (ale i reagující na) chod mediálních institucí i postavení novinářů:

- Jednak konstituování občanské společnosti, které přirozeně vyžadovalo stále se prohlubující demokratizaci novinářské práce i redefinici postavení novináře a médií ve společnosti,
- ve druhé rovině pak jen obtížně definovatelná mediální politika samotné KSČ, kterou podmiňovala a vlastně i utvářela snaha o generační obměnu uvnitř komunistické státostrany využívající medializované veřejné sféry jak rozhodce politických sporů
- a konečně třetím určujícím principem se stal trvalý tlak komunistických stran sousedních zemí vedený ve jménu konzistence sovětského bloku, ale fakticky motivovaný především obavami jejich politických vedení o vlastní pozice, který vyústil ve vojenský zásah provázený nepokrytou represí proti médiím.

Všechny tyto tři principy se do velké míry protichůdně podílely na formování role médií v československé společnosti léta 1968 a všechny dostaly konkrétní výraz při pokusu o politickou obhajobu okupace.

Tuto studii jsem věnoval Úřadu pro tisk a informace, což byla cenzurní instituce založená na přímý pokyn sovětského vedení bezprostředně po okupaci Československa v srpnu 1968. Obnovení cenzurního úřadu totiž završuje proces zásadních změn postavení médií ve společnosti probíhající na jaře a v létě roku 1968 – příklad oživení cenzurního úřadu umožňuje ilustrovat průnik a střet demokratizované novinářské práce s klíčovými politickými rozhodnutími, která poháněla události v Československu kupředu a která vyústila v srpnovou katarzi.

Československý reformní proces (často zvaný též Pražské jaro) a jeho vyvrácení představují natolik mimořádný děj v kontextu sovětského mocenského bloku, že i po čtyřiceti letech vyvolávají vášnivé diskuze. Jako výjimečný a neopakovatelný se ukázal též vývoj postavení a role médií ve společnosti; První fázi tohoto procesu – vývoj do léta 1968 – jsem se věnoval v již dříve vydaných studiích,¹ a tak se v tomto bodě omezím na konstatování, že došlo k bezprecedentnímu odstavení cenzurní instituce² a zákonnému zákazu cenzury

1 Podrobněji srov. např. KONČELÍK, Jakub: Přelomová témata českého tisku jara 1968. In: Rok 1968: novináři na Slovensku. Bratislava: Historický ústav SAV, 2008, s. 109–130, ISBN 978-80-969782-9-8; KONČELÍK, Jakub: Média pražského jara; Zrod reformu a demokratizace novinářské práce. Sborník Národního muzea v Praze, řada C – Literární historie. 2008, roč. 53, č. 1–4, s. 65–70, ISSN 0036-5351; KONČELÍK, Jakub – TRAMPOTA, Tomáš: Rudé právo v kontextu reformu konce 60. let: metodické poznámky ke kvantitativní analýze. Praha, UK FSV, 2006. 25 s. Pražské sociálně vědní studie. Mediální řada, MED-008, ISSN 1801-5999. Vše dostupné z [www.koncelik.eu].

2 Ústřední publikační správa úředně zanikla 13. 6. 1968 nařízením vlády č. 119, které zrušilo její statut.

jako takové.³ Novináři se vyvázali z reglementu KSČ a v létě 1968 již komunistická strana neměla nástroje, umožňující v případě médií dostatečně uplatnit její ústavně osobovanou vedoucí úlohu. To vše ale zásadně změnil vojenský zásah – srpnová intervence znamenala obsazení redakcí rozhodujících médií a jejich vytlačení do ‚ilegality‘. Příklad znovuzakládání cenzurní instituce na přelomu srpna a září 1968 tak ilustruje jak československý model nové mediální politiky, tak sovětský náhled na přirozené a jedině správné principy řízení a kontroly médií.

Intervence představuje zásadní střet mediální produkce s brutálním vojensko-politickým tlakem. Protože se vojenské moci postavil všenárodní, spontánní odpor obyvatelstva znamená deset dní po 21. srpnu pro domácí média jeden z nejslavnějších momentů. Právě ona totiž odpor obyvatelstva svým působením sjednotila a zastřešovala. A protože se sovětské moci nepodařilo uskutečnit plánovaný inscenovaný převrat ve vedení KSČ, stával se pro ni z intervence mezinárodní politický skandál nenapravitelného dopadu.

MOSKEVSKÝ PROTOKOL

Záchranou se měla stát jednání v Moskvě, kam sověti dopravili v podstatě celou československou politickou elitu s vědomím, že intervenci se nepodařilo politicky dostatečně zaštitit a stává se z ní politická porážka celosvětového rozměru. Rozhovory probíhaly ve dnech 23. - 26. srpna 1968. V prvním rozhovoru generální tajemník ÚV KSSS Leonid Iljič Brežněv, předseda Rady ministrů SSSR, Alexej Kosygin, předseda prezidia Nejvyššího sovětu SSSR, Nikolaj Viktorovič Podgornyj a předseda Rady ministrů RSFSR Gennadij Voronov obvinili prvního tajemníka ÚV KSČ Alexandra Dubčeka ze současné situace a testovali jeho názor na mimořádný XIV. sjezd KSČ. K rozhovoru později připojili i předsedu vlády ČSSR Oldřicha Černíka.⁴ Po svém příletu do rozhovorů vstoupili i členové delegace kolem prezidenta Ludvíka Svobody. Brežněv zopakoval nespokojenost s plněním dohod z předchozích mezistátních jednání a opakovaně vyjadřoval nespokojenost s tím, že se nedaří dostat pod kontrolu média.⁵ Za československou delegaci vystoupil nejvýrazněji místopředseda vlády Gustáv Husák, který žádal média naopak uvolnit.⁶ Rozhovory pokračovaly tři dny a opakovaně se k situaci

3 Srov. § 17 zákona č. 84/1968 Sb. ze dne 26. 6. 1968, kterým se mění zákon č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích.

4 VONDROVÁ, Jitka – NAVRÁTIL, Jaromír: Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970. Edice Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970, Díl 4, svazek 2. Červenec – srpen 1968. Brno, Doplněk 1996, ISBN 80-85765-76-4. Dokument č. 156, „Sovětský stenografický záznam rozhovoru mezi sovětskými představiteli v čele s L. Brežněvem a A. Dubčekem a O. Černíkem“, s. 238–248. Média převzavivě téměř nebyla předmětem hovoru, Brežněv pouze připomněl problematické obsazování rozhlasu.

5 Brežněv: „Nelze si myslet, že vojska odejdou jen tak. Bude-li podzemní rozhlas rozeštvávat, pak stěží odejdou a může být i skutečná válka. [...] Vojska přešla přes republiku, nikde ani výstřel, ale když se sáhlo na rozhlas, televizi, noviny, pak je pravičáci ‚bránili‘.“ VONDROVÁ – NAVRÁTIL, 4/2. Dokument č. 157. „Československý záznam o jednání mezi československou delegací vedenou L. Svobodou a sovětskými představiteli v čele s L. Brežněvem v Kremle 23. srpna 1968.“ S. 250 a 253.

6 *Tamtéž*, Husák.

médií vracely. Nakonec představitelé ČSSR po vyčerpávajících jednáních⁷ podepsali 26. srpna tzv. Moskevský protokol, kterým se zavázali k zásadním politickým krokům; mimo jiné i dostat pod kontrolu média.⁸ V protokole se přihlásili „k podpoře, upevnění a obraně výdobytků socialismu, nesmiřitelnému boji s kontrarevolučními silami, což je společnou internacionální povinností všech socialistických zemí“ a připravili legalizaci pobytu cizích vojsk v Československu.⁹ Dále v protokole předsednictvo ÚV KSČ vyhlásilo, „že tzv. XIV. sjezd Komunistické strany Československa, [...] je neplatný, stejně jako tímto sjezdem přijatá usnesení.“¹⁰ Problematice médií se protokol obšírně věnoval ve čtvrtém bodě: „Představitelé KSČ [...] zvláště zdůraznili význam [...] ovládnutí sdělovacích prostředků tak, aby plně sloužily věci socialismu; [...] Stranické a státní orgány upraví situaci v tisku, rozhlasu a televizi pomocí nových zákonů a opatření. [...] Budou provedena nutná kádrová opatření ve vedení tisku, rozhlasu a televize.“¹¹ Tyto závazky ještě posílil bod šestý, kterým se předsednictvo ÚV KSČ a vláda ČSSR zavázaly „přijmou ihned opatření, která by v tisku, rozhlasu a televizi zabránila zveřejnění [...] vystoupení, jež by mohla vyvolat konflikty a napětí mezi obyvatelstvem a spojeneckými vojsky na území Československa.“¹²

Po návratu vedoucích představitelů KSČ a ČSSR z Moskvy se situace v Československu poněkud uklidnila, Svoboda a Dubček přednesli projevy, ve kterých se pokusili upokojit veřejnost, většina politických a společenských aktivit vystoupila z ‚ilegality‘. ÚV KSČ kooptoval delegáty doporučené mimořádným sjezdem, předsednictvo z něj vzešlé složilo své mandáty. Rozkol ve straně tedy nenastal. Reformní politici stále věřili v možnost pokračování reformem. Mimořádný sjezd KSS (uskutečněný 26. srpna) také skončil porážkou konzervativců a přihlásil se k Akčnímu programu: „Hlásíme sa Akčnému programu našej strany. [...] Vieme, že plnenie úloh Akčného programu nebude pokračovať takým tempom, ako sme si pôvodne predstavovali. Aj tak však vyhlasujeme, že z cesty programu demokratického socializmu neustúpime.“¹³ Jednota v odporu proti intervenci se zdála celonárodní. A ani konzervativně a pro intervenci orientovaní funkcionáři si v prvních týdnech (v podstatě až do listopadového pléna) netroufali deklarovat cokoliv jiného, než ‚nesouhlas s intervencí‘. Či se případně zcela stáhli z veřejného života.

Na začátku cesty k ‚normalizaci‘ se navíc nejen řadovým občanům, novinářům, ale i některým vrcholným politikům KSČ jevílo jako reálné reformní kurz udržet cestou jednání a hledání kompromisů. K tomuto názorovému proudu

7 Podrobnosti k atmosféře jednání srov. např. PARIS, Miloš: *Fakta ze zákulisí*. Praha 1968 – Moskva 1991. Praha, Cesty 1991, ISBN 80-85363-19-4, s. 36–49.

8 „Ruský text protokolu použil termínu ‚vládněje‘ a to se nedalo přeložit jinak než jako ovládnání, což ve skutečnosti vyjadřovalo fakt, jak Sověti chápou práci s médii.“ DUBČEK, Alexander: *Naděje umírá poslední*. Praha, Svoboda–Libertas 1993. ISBN 80-205-0351-X. Strana 221.

9 VONDROVÁ – NAVRÁTIL, 4/2, s. 272 a 273. Dokument č. 169 ‚Protokol z jednání delegací SSSR a ČSSR 23.–26. srpna v Moskvě‘, bod 5.

10 *Tamtéž*, s. 272, body 1. a 2. protokolu.

11 *Tamtéž*, s. 272, bod 4.

12 *Tamtéž*, s. 273, bod 6.

13 VONDROVÁ, Jitka – NAVRÁTIL, Jaromír: *Komunistická strana Československa. Kapitulation (srpen – listopad 1968)*. Edice Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970. Díl 9, svazek 3. Brno, Doplněk 2001, ISBN 80-7239-093-7, s. 189. Dokument č. 173 ‚Rezoluce mimořádného sjezdu KSS k situaci na Slovensku‘. K dění na sjezdu srov. dále dokumenty č. 163, 166, 172 a 174.

patřil i Dubček: „Museli [jsme] něco udělat, abychom Sovětům ukázali, že budeme plnit ‚dohodu‘. [...] Museli jsme něco udělat s kategoričkým sovětským požadavkem ‚kontrolování tisku a ostatních sdělovacích prostředků‘. [...] Současně jsme se snažili zůstat věrni našim zásadám a dodržovat vlastní zákony.“¹⁴

Spolusuklidněním situace a ukončením spontánního odporu proti intervenci začalo československé vedení realizovat závazky Moskevských dohod – mezi prvními kroky je třeba zmínit zejména zrušení Klubu angažovaných nestraníků a Klubu bývalých politických vězňů K231 a zastavení příprav k obnovení sociálně demokratické strany. Navzdory těmto opatřením ale československá společnost alespoň na počátku září považovala plnění dohod z Moskvy za prvořadý a z naprosté většiny i za správný postup – v průzkumu veřejného mínění z 28. srpna vyjádřilo Alexandru Dubčekovi důvěru 99 % tázaných obyvatel Prahy. Dubčekův projev po návratu z Moskvy jich slyšelo 92 %, s jeho obsahem souhlasilo 95 % z nich.¹⁵ Velmi podobnou podporu mělo vedení KSČ i v samotné členské základně své strany.¹⁶

ZÁVAZEK PRVNÍ: PERSONÁLNÍ ZMĚNY

Ve středu 28. srpna se konala první oficiální pointervenční tisková konference na Pražském hradě. Zde sice děkovali Černík a Svoboda novinářům za jejich práci¹⁷ ale Černík tu mimo jiné i informoval o opatřeních vůči médiím. „Ubezpečoval novináře, že jde výlučně o opatření dočasná a jen zcela nezbytná, která se prý týkají pouze mezinárodních vztahů mezi ‚spojenci‘. Téhož dne odpoledne oznámil Černík ve své rozhlasové řeči, že vláda právě schválila některá opatření, týkající se tisku, rozhlasu a televize, která odpovídají současně nenormální situaci, kdy je třeba uplatnit vliv vlády na rozhlas, televizi a ČTK.“¹⁸

Ve vztahu k médiím stálo vedení KSČ vůbec před zdánlivě neřešitelným problémem. Sověti považovali média za přední ‚nástroj kontrarevoluce‘. Média byla v posledním srpnovém týdnu uzlem odporu proti intervenci. A vedoucí českoslovenští činitelé museli prosadit podmínky dohodnuté v Moskvě. Ale k veřejnosti se zároveň mohli obracet v podstatě pouze prostřednictvím médií. Tuto složitou situaci se českoslovenští komunisté rozhodli vyřešit několika kroky.

První z nich byl součástí rozsáhlejších personálních opatření, které si sovětské partnery vynutili v Moskvě – z funkcí v předsednictvu a sekretariátu ÚV KSČ i z vlády byli odvoláni nejkritizovanější politici: předseda ÚV NF František Kriegl, tajemník ÚV KSČ Čestmír Císař, ministr zahraničí Jiří Hájek, 14 DUBČEK, Naděje umírá poslední. Strana 221.

15 [nejsignováno]: 99 procent pro A. Dubčka. Veřejné mínění těchto dnů. In: Rudé právo. Číslo a ročník neuvedeny, ze dne 31. 8. 1968, s. 1.

16 Srov. např. Státní oblastní archiv (SOA) Praha, fond (f.) Středočeský KV KSČ, karton (k.) 626: Informace o názorech na jednání pléna ÚV KSČ z 31. 8. 1968 a na současnou politickou situaci ke dni 13. 9. 1968, list 6.

17 „My všichni, členové PÚV KSČ a vlády, kteří jsme byli v Moskvě, jsme si vědomi, že především vám vděčíme za své životy. Nikdy na to nezapomeneme.“ HAVLÍČEK, Dušan: Jaro na krku. Zážitky ze zákulisí sekretariátu ÚV KSČ od června do prosince 1968. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1998, ISBN 80-85270-82-X, s. 175.

18 HAVLÍČEK. Strana 176.

místopředseda vlády Ota Šik, ministr vnitra Josef Pavel. Mimo to ale došlo i k oslabení konzervativního křídla – odešli členové předsednictva ÚV KSČ Drahomír Kolder, Emil Rigo, a jeho kandidát Antonín Kapek, či vedoucí Ústřední správy spojů Karel Hoffmann¹⁹ – a předsednictvo ÚV KSČ doplnili politici zvolení na mimořádném XIV. sjezdu KSČ. Personální změny tak sice naplnily závazky z Moskvy, zároveň se ale v jejich rámci KSČ pokusila o autonomní politiku.

Moskevský protokol ale vyžadoval personální změny i v řadách novinářů. Jako první krok k obnově kontroly nad médii tak vláda provedla účelovou a v důsledku spíš propagační personální změnu ve vedení nejdůležitějších mediálních organizací. Vláda 28. srpna „odvolala Miroslava Sulka ke dni 1. září 1968 z funkce ústředního ředitele Čs. tiskové kanceláře [a] Zdeňka Hejzlara ke dni 28. září 1968 z funkce ústředního ředitele Čs. rozhlasu“²⁰ vláda vzala „na vědomí, že ředitel Čs. televize [Jiří] Pelikán odchází na dovolenou.“²¹ V dalším kroku pak vláda vytvořila „správní radu Čs. televize a správní radu Čs. rozhlasu [a do jejich čela jmenovala] na přechodnou dobu zmocněncem vlády pro Čs. televizi Bohumila Švece [a] na přechodnou dobu zmocněncem vlády pro Čs. rozhlas Odonu Závodského. [...] Řízením ČTK [pověřila] Jindřicha Suka.“²² Součástí kádrových opatření bylo i uvolnění Oldřicha Švestky z PÚV KSČ i z funkce šéfredaktora Rudého práva. Ve vedení listu stanul dosavadní zástupce šéfredaktora Jiří Sekera, který měl být ze své funkce nadále přizváván na schůzi PÚV KSČ.²³ Vláda se též snažila omezovat propagandistické působení²⁴ intervntů: „Vláda uložila ministerstvu zahraničních věcí: a) protestovat jménem vlády u sovětských orgánů proti působení cenzury jejich vojenských orgánů u deníku Rovnost a východoslovenského krajského deníku; b) zpracovat podklad jako nótu vlády vládám pěti států Varšavské smlouvy, v níž budou upozorněny na to, že články v jejich tisku, resp. relace v rozhlase a televizi vyvolávají protesty československých občanů a tím zabraňují postupu konsolidace poměrů u nás.“²⁵ I tak ale vyvolávalo odvolání ředitelů rozhlasu a televize roztrpčení.²⁶ Zásadní nesouhlas deklarovali např. komunisté

19 Národní archiv (NA), f. KSČ ÚO 02/1, sv. 85, ar. j. 132, b. 7. ze dne 1. 11. 1968. Zpráva o některých změnách provedených v září 1968 ve složení vlády a v řízení ústředních úřadů a orgánů.

20 NA, f. KSČ ÚO 02/1, sv. 85, ar. j. 132, b. 7. ze dne 1. 11. 1968. Zpráva o některých změnách provedených v září 1968 ve složení vlády a v řízení ústředních úřadů a orgánů. Suk byl z funkce o rok později odvolán (na schůzi PÚV KSČ 24. 11. 1969) a nahradil jej Otakar Svěřčina. Odvolání prosovětsky orientovaného Miroslava Sulka intervnti rozhodně nežádali a bylo v podstatě rebelií. Srov. HAVLÍČEK. Strana 176.

21 NA, f. KSČ ÚO 02/1, sv. 80, ar. j. 123, inf 1–3. Pelikán byla ale nakonec též odvolán k 25. září 1968.

22 *Tamtéž*. PÚV KSČ vzalo tyto personální opatření na vědomí hned 28. 8. 1968 – srov. NA, f. KSČ ÚO 02/1, sv. 80, ar. j. 122, b. 2.

23 Rozhodující byla v tomto směru schůze PÚV KSČ 31. srpna 1968. Podrobnosti srov. dokument č. 178 „Usnesení 98. schůze PÚV KSČ o personálních změnách ve vedení KSČ.“ VONDRŮVÁ – NAVRÁTIL, 9/3, s. 211–212. K přizvávání šéfredaktora do schůzí srov. usnesení PÚV KSČ ze 17. 9. 1968 (NA, f. KSČ ÚO 02/1, sv. 81, arch. j. 126, b. 20).

24 Kampaň realizovali intervnti jak ve svých domácích médiích, tak sérii tiskovin vydaných v českém a slovenském jazyce na území ČSSR. Zásadní význam měl časopis Zprávy a z NDR šířený signál rozhlasové vysílanky Vltava. Z jednorázových tisků zaslouží mimořádnou pozornost tzv. Bílá kniha sovětských novinářů. Jedná se o titul s názvem „K událostem v Československu. Fakta, dokumenty, svědectví tisku a očitých svědků,“ vydaný pravděpodobně v září 1968 v Moskvě (v originále se jmenoval К событиям в Чехословакии a v Československu byl v překladu šířen od října 1968).

25 SOA Praha, fond Středočeský KV KSČ, kartaon 318, PKV 9. 9. 1968. Opis dálkopisu ÚV KSČ ze dne 6. 9. 1968. Zpráva o plnění závazků vyplývajících z moskevské dohody.

26 HAVLÍČEK (s. 177) hodnotí personální změny opatrně: „Roztrpčení v rozhlase a televizi bylo značné,

z televize²⁷ nebo Ústřední výbor Svazu čs. filmových a televizních umělců.²⁸ Při jednání předsednictva Národního shromáždění (NS) 28. srpna Jiří Pelikán přiblížil souvislosti, za kterých se dozvěděl že (a proč) je potřeba, aby odešel: „Jde o to, že zatím okupační vojska odmítají vyklidit rozhlas a televizi a [...] jedním z důvodů je naše fungování ve vedoucích funkcích v těchto institucích.“²⁹ Srpnová opatření nelze tedy jako celek hodnotit pouze jako ústupek, vláda v nich vystupovala jako aktivní hráč a k 3. září 1968 skutečně dosáhla předání redakčních budov a obnovy normální činnosti médií.³⁰

ZÁVAZEK DRUHÝ: OBNOVENÍ CENZURY

Institucionální opatření odstartovala vláda usnesením č. 292 ze dne 30. srpna, kterým při svém předsednictvu zřídila Úřad pro tisk a informace (ÚTI) – cenzurní instituci pověřenou „jednotně usměřňovat a kontrolovat činnost tisku, rozhlasu a televize a ČTK a pracovat zároveň jako informační a konzultativní středisko předsednictva vlády pro styk s redakcemi.“³¹ Na úřad tak přešla dřívější působnost ministerstva kultury a informací vymezená novelizací tiskového zákona.³²

V čele úřadu měl stát ředitel jmenovaný vládou. Obsazení ředitele ÚTI se ale ukázalo jako obtížné rozhodnutí, protože se k této funkci v atmosféře celonárodního odporu proti intervenci nikdo nehlásil.³³ Nakonec se ředitelem ale mnozí se utěšovali, že to mohlo být mnohem horší. Zdálo se, že vláda chce postupovat umírněně, a výběr zmocněnců naznačoval, že snad nemá v úmyslu preferovat prosovětské konzervativce. Všichni tři zmocněnci měli pověst čestných a slušných lidí.“

27 Parlament ČR, Archiv Federálního shromáždění (FS), NS IV, 44. schůze VPrům, 7. 11. 1968. Strana 68. Dopis celozávodního výboru KSČ Čs. televize adresovaný ÚV KSČ, NS, předsednictvu vlády a prezidentu republiky.

28 NA, f. ASYN. Ústředí. Schůze předsednictva Ústředí svazu novinářů ČSSR ze dne 2. 10. 1968.

29 Parlament ČR, Archiv FS, NS IV, 85. schůze předsednictva NS 28. 8. 1968. Strana 24, 25.

30 „Byl dán souhlas k tomu, aby dnem 3. 9. 1968 začalo vycházet Rudé právo s tím, že ostatní časopisy začnou vycházet později, až po vytvoření příslušných záruk. Každý vydavatel tisku musí znovu požádat o registraci u státních orgánů. Spojte a komunikační prostředky, rozhlas, ČTK a televizi předala sovětská strana oficiálně do rukou vládních zmocněnců, kteří byli vládou jmenováni 29. srpna 1968.“ SOA Praha, fond Středočeský KV KSČ, karton 318, PKV 9. 9. 1968. Opis dálnopisu ÚV KSČ ze dne 6. 9. 1968. Zpráva o plnění závazků vyplývajících z moskevské dohody.

31 NA, f. KSČ ÚO 02/1, sv. 80, arch. j. 123, inf 1–3. Pro plenární schůzi vlády – Návrh usnesení vlády o mimořádných opatřeních ke kontrole prostředků hromadného informování.

32 Vláda doporučila předsednictvu Slovenské národní rady přijmout obdobné opatření i na Slovensku, a tak byl zákonem SNR č. 207/1968 Sb. zřízení Slovenský úrad pre tlač a informácie (SÚTI); přešla na něj dřívější působnost pověřence Slovenské národní rady pro kulturu a informace) – jeho ředitelem byl pravděpodobně od počátku jmenován Ondrej Grieš. Srov. SOA Praha, f. Středočeský KV KSČ, karton 318, PKV 9. 9. 1968. Opis dálnopisu ÚV KSČ ze dne 6. 9. 1968. Zpráva o plnění závazků vyplývajících z moskevské dohody.

33 Např. vedoucí Úseku tisku, rozhlasu a televize ÚV KSČ Dušan Havlíček vzpomínal, že Černík nabídl tuto funkci i jemu: „Černík [...] mi sdělil: [...] ‚Musíš převzít vládní výbor pro tisk. [...] Intuitivně jsem se vzepřel a návrh odmítl. [...] Černík nechtěl nic slyšet [...] [ale pak] si vyhlédl jiného kandidáta – Jaroslava Hese. [...] Vylekaný Hes [...] vysvětloval Černíkovi, že se na vedení úřadu pro tisk nehodí. Soudím, že se především strachoval o místo kulturního rady v Bělehradě, kam měl v několika dnech odjet. Černík mu líčil poslání vládního úřadu pro tisk: nemá to být žádná cenzura, ale pomocný orgán vlády, který by měl spolupracovat s novináři a dohadovat s nimi vhodný postup. Zoufalý Hes se dovoľoval mého svědectví, že nemá potřebnou důvěru novinářů. Rád jsem mu to dosvědčil. Poznal jsem ho v Kulturní tvorbě a věděl

stal Josef Vohnout – bývalý redaktor RP a zástupce vedoucího odboru informací ministerstva kultury a informací, „který před rokem 1968 působil několik let na ÚV KSČ jako zástupce vedoucího tiskového odboru. Vohnout úřad přijal s pošetilou podmínkou, že se od něho nebude chtít, aby dělal cenzuru.“³⁴ Na snahu nalézt kompromisního kandidáta vzpomínal i Dubček: „Požádali jsme redaktora, který byl znám svými sympatiemi k našim reformám, aby této instituci předsedal.“³⁵

Později ředitel Vohnout formuloval jako dva „nejaktuálnější úkoly“ ÚTI v prvních dnech činnosti úřadu „zajistit uvolnění obsazených objektů hromadných informačních prostředků [a] zajistit činnost tisku, rozhlasu a televize v souladu se závěry moskevských dohod.“³⁶ Pro ilustraci komunikačního módu, ve kterém musel úřad operovat, nabízím znění první směrnice vydané pod hlavičkou ÚTI, která ovšem vzešla ze schůze vlády 2. září 1968. Tato směrnice v zemi okupované sovětskou armádou žádala média:

- a) nepublikovat nic, co by mohlo vyznít jako kritika Sovětského svazu, PLR, NDR, BLR, MLR a komunistických stran těchto zemí a co by mohlo být vykládáno jako útoky proti základům socialismu, vedoucí úloze dělnické třídy a KSČ, Lidovým milicím, systému NF a postavení naší armády a bezpečnosti (to se týká i informací přejímaných ze zahraničí).
- b) neuveřejňovat informace a články, které by napadaly cizí vojenské jednotky na území našeho státu, vyzývaly ke konfliktům a akcím proti nim.
- c) nepoužívat termínu okupant a okupace.
- d) pokud jde o oblast zahraniční politiky, nepropagovat heslo neutrality, akce v Radě bezpečnosti a vycházet z oficiálních stanovisek československé vlády, zejména pokud jde o naši příslušnost k Varšavské smlouvě.
- e) důkladně ověřovat zprávy, týkající se jednotlivých osob, zásobování atd. f) v oblasti hospodářského a státního tajemství respektovat seznamy, které byly redakcím předány.³⁷

Novináři, spisovatelé, umělci, ale i veřejnost jako celek vnímali znovuzavedení cenzury jako zásadní ústupek a návrat zpět ke stavu před uskutečňováním reformy.³⁸ Zřízení cenzurního úřadu se setkalo s výraznou nelibostí jak mezi novináři, tak mezi obyčejnými lidmi i řadovými členy KSČ. Množily se otázky na úlohu a pravomoci úřadu,³⁹ novináři opakovaně kritizovali

---

jsem o něm, že 20. srpna se ochomýtal u ministra spojů [Karla] Hoffmanna.“ HAVLÍČEK. Strany 177 a 178.

34 HAVLÍČEK. Strana 178.

35 DUBČEK, strana 221.

36 *Tamtéž*. Strany 1 až 8. Vohnout.

37 Srov. SOA Praha, f. Středočeský KV KSČ, karton 318, předsednictvo 9. 9. 1968.

38 GRUŠA, Jiří: *Cenzura a literární život mimo masmédiá*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny ČSAV Praha a Čs. dokumentační středisko nezávislé literatury Scheinfeld-Schwarzenberg 1992, [ISBN neuvedeno], strana 9.

39 *Například na otázku „Jak bude pracovat Úřad pro tisk a informace a jak se projeví v práci redakci?“* na počátku září aparát KSČ odpověděl: „Úkolem [ÚTI] je jednotně, z hlediska potřeb vlády, usměrňovat činnost tisku, Čs. rozhlasu, ČTK a Čs. televize a vyhodnocovat [...], jak plní pokyny, směrnice a přání vlády při publikování zásadních otázek. [...] Metody práce se budou opírat [...] též o politickou odpovědnost [...] šéfredaktorů [...]. Úřad bude zároveň informačním a konzultačním střediskem předsednictva vlády pro styk s redakcemi. [...] Postavení Úřadu má ještě druhou stránku: neustálý styk Úřadu s novináři by

zavádění cenzury a ustavování zmocněnců v redakcích a snažili se skrze stavovskou organizaci alespoň vstoupit do rozhodovacího procesu.⁴⁰ Předsednictvo SČN později ustavení Úřadu pro tisk vzalo na vědomí, ale zároveň schválilo postup členů Ústředí při jejich schůzce s předsedou NS, kde tito podali zásadní protest proti ustavení cenzury.⁴¹

Celková nechuť společnosti k cenzurní instituci vyústila v opakování personálních potíží. Vládě se stejně jako v případě ředitele nedařilo nalézt dostatečný počet lidí ochotných v právě ustavovaném cenzurním úřadě pracovat. A tak navrhl předseda Národního shromáždění Josef Smrkovský, aby cenzory dělali sami novináři.⁴² O tomtéž se je pokoušel přesvědčit i místopředseda vlády Peter Colotka.⁴³ Zástupci SČSN ale takový postup zásadně odmítli⁴⁴ – slovy Dušana Havlíčka by se jejich stanovisko dalo shrnout asi takto: „Cenzura je podle tiskového zákona nepřijatelná. Jakékoliv omezení svobody projevu se rovná ústupku od polednové politiky. [...] Soudí-li vláda, [...] že je nutné vzhledem k výjimečnému stavu svobodu projevu na nějaký čas suspendovat, nechť tedy sama navrhne a přijme dočasné, přesně termínované zákonné opatření.“⁴⁵ Novinář Jiří Lederer podobně vzpomíná na tiskovou konferenci konanou pravděpodobně 2. září 1968, kde místopředseda vlády František Hamouz požadoval od médií dobrovolné záruky s tím, že „redakce by se samy cenzurovaly podle pokynů úřadu“. Lederer a další novinář Jiří Ruml mu tehdy odpověděli návrhem, aby vláda připravila legislativní obnovení cenzury, chce-li ji mít.⁴⁶ A konečně oficiální závěr Ústředí novinářů ČSSR po jednání se Smrkovským zněl: „Novinářská organizace odmítá preventivní cenzuru, která, i jako přechodné opatření, odporuje Akčnímu programu KSČ. Protože přesto byla tato cenzura zavedena, bere předsednictvo [svazu novinářů] na vědomí, že v přechodné době ji budou vykonávat vládní zmocněnci, kteří budou jmenováni v dohodě s vydavateli a šéfredaktory.“⁴⁷ O tom, že se nedaří najít lidi ochotné pracovat v cenzurní instituci, se Černík zmínil i na jednání v Moskvě na začátku října.⁴⁸

měl přispět k tomu, aby i vláda byla informována o problémech, které mají pracovníci tisku, rozhlasu a televize.“ *Tamtéž*. Odpovědi na současné politické a hospodářské události. Vypracoval SKV KSČ.

40 NA, f. ASYN. Ústředí. Schůze 12. 9. 1968.

41 NA, f. ASYN. Ústředí. Schůze 2. 10. 1968.

42 „ÚTI nemůže sehnat lidi, [...] jsou tam dva pracovníci a nikdo další tam nechce jít. [...] Nemůžeš tam dát kováře a zemědělce. [...] Musí to být člověk kvalifikovaný. Mohli bychom se Svazem novinářů najít východisko a řešení, že by někdo z každé redakce přijal službu státního pracovníka a že by naši vládě toto garantoval.“ Parlament ČR, Archiv FS, NS IV, 44. schůze VK, 11. 9. 1968. Strana 55. Smrkovský.

43 HAVLÍČEK. Strana 180.

44 „Cenzuru by vykonával šéfredaktor, který by byl pověřen [...] ÚTI. Stanovisko PSČN k tomuto požadavku bylo [...] zamítavé. [Předseda Zvazu slovenských novinářů Svetozár] Štúr prohlásil, že má za to, že si dává maximální omezení každého projevu v tisku a přesto jeho články byly opět s Černíkoví předloženy na stůl teď při jednání v Moskvě.“ Parlament ČR, Archiv FS, NS IV, 44. schůze VK, 12. 9. 1968. Strany 1–3.

45 HAVLÍČEK, s. 180.

46 LEDERER, Jiří: *Touhy a iluze*. II. díl. Toronto, Sixty-Eight Publishers 1988, ISBN 0-88781-181-7, s. 27–29. Srov. též HAVLÍČKA (Jaro na krku, s. 179), který ale píše, že s tímto nápadem seznámil novináře na tiskové poradě 2. 9. 1968 předseda vlády Černík a že cenzura měla být zavedena, ale veřejnost o ni neměla vědět. Novináři se měli zavázat, že si dobrovolně ukládají autocenzuru.

47 NA, f. ASYN. Ústředí, schůze 17. 9. 1968

48 Černík: „Věci nejsou snadné. Nemůžeme v současné době kupříkladu najít cenzory. [Podgornyj]: Protože se čestní komunisté bojí. [Černík:] Nikdo nechce jít do cenzury pracovat, vybíráme komunisty, odmitají. [Brežněv]: Morální teror v zemi je strašný.“ VONDROVÁ, Jitka – NAVRÁTIL, Jaromír:

Personální obtíže při zakládání úřadu hezky ilustrují obecnější rovinu – českoslovenští komunisté se sice v Moskvě zavázali zavést cenzuru, po návratu se k tomuto nepopulárnímu kroku žádný z nich nechtěl (veřejně) znát. Z toho vyplýval poněkud schizofrenní komunikační model mezi politiky a novináři. Dušan Havlíček dokonce ve svých pamětech pojmenoval obcházení novinářů a nekomunikaci s nimi v počátcích ‚konsolidace poměrů‘ jako politický program realizace moskevských závazků.⁴⁹ Podle něj opakovaně interventy obviňované novináře v té době institucionálně obhajovala ‚jen právní komise ÚV KSČ, které předsedal tajemník ÚV KSČ Zdeněk Mlynář a která oficiálně prohlásila, že jejich činnost ve dnech intervence byla legální a plně ve shodě s československými zákony. Stanovisko vlády, které pracovníkům rozhlasu po návratu do jejich vlastní budovy tlumočil ministr kultury a informací Miroslav Galuška, bylo obdobné, ale veřejně se jich žádný stranický a státní orgán nezastal.‘⁵⁰

Moskevský protokol totiž odhalil limity reformního uvažování vrcholných představitelů KSČ. Jejich pointervenční politické kroky orientované na úpravu postavení médií zřetelně ukazují, že ani reformní komunisté nevnímali svobodu slova jako společenskou hodnotu, která by sama o sobě měla být cílem reformního snažení – naopak, zdají se zřetelně ukazovat, že mimořádná podpora svobody slova verbalizovaná (a do značné míry i realizovaná) vedoucími reformními politiky KSČ od počátku roku 1968 nebyla podmíněna ani tak jejich vnitřním přesvědčením o potřebnosti demokratizace společnosti jako spíše politickým kalkulem. Reformní křídlo nebylo dostatečně silné, aby své protivníky odstavilo od moci běžnými prostředky tehdejší kabinetní politiky KSČ, a proto hledalo podporu i mimo stranu a našlo ji ve veřejnosti. Vhodnými prostředky pro mediování oné podpory ze strany veřejnosti se stali právě novináři. V rámci tohoto (ze strany reformistů v předsednictvu ÚV KSČ) účelového spojení dostala média volné pole. Po srpnu již ale politické elity neměly na spolupráci s novináři a tedy ani na podpoře jejich nezávislosti žádný zájem – ve společnosti okupované cizími vojsky bylo zřetelné, že veřejné mínění ztratilo a nebo záhy ztratí svůj politický potenciál a doposud pro svobodu slova orientovaní politici je zavrhnou.

ZÁVAZEK TŘETÍ: ZÁKON O MIMOŘÁDNÝCH OPATŘENÍCH V TISKU

Neúspěšná vyjednávání s novináři o virtualizaci cenzurní instituce přinutila vládu udělat třetí krok a vrátit cenzuru do legislativního pořádku. A tak v přímé návaznosti na plenární zasedání ÚV KSČ z 31. srpna 1968 Národní

Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970. Edice Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970, Díl 4, svazek 3. Září 1968 – květen 1970. Praha, Brno, Doplněk 1997, ISBN 80-85765-93-4, s. 124.

49. ‚Od počátku září, po opětném zavedení cenzury, se uskutečnilo několik bezvýznamných tiskových konferencí na předsednictvu vlády, ale pak už se nikdo z politiků s novináři ne bavil. Byli jim – všem politikům bez výjimky – na obtíž.‘ HAVLÍČEK. Strany 213 a 214.

50. *Tamtéž*, s. 214.

shromáždění projednalo a schválilo zákon č. 127/1968 Sb. o některých opatřeních v oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředků ze 13. září 1968, který umožnil zásadní přestavbu legislativního zakotvení role médií.⁵¹

Poslanci při diskusích ve výborech s návrhem zákona hrubě nesouhlasili, ale zároveň přijali vládní výklad, že se jedná (v rámci strategie uchování reformou cestou kompromisů) o politickou nutnost – že „zřízení ÚTI a přijetí zákona je vyjádřením závazků z Moskvy.“⁵² Proto zdůrazňovali mimořádnost tohoto opatření a připomínali, že omezuje svobodu tisku a neodpovídá duchu Akčního programu KSČ z dubna 1968. Pozastavili se nad otázkou ústavnosti vzniku ÚTI,⁵³ konstatovali již dříve zmíněnou neochotu novinářů personálně se podílet na cenzurních opatřeních a diskutovali skutečnost, že vláda zavádí cenzuru bez časového omezení.⁵⁴ Nejlépe ilustruje atmosféru nesouhlasu se zákonem skutečnost, že poslanci odmítali dělat k němu zpravodaje.

Do projednávání zákona se snažila promluvit i novinářská organizace – předsednictvo Svazu českých novinářů úspěšně předjednalo své připomínky na schůzi Kulturního a ústavně právního výboru Národního shromáždění. Pak ale přibyl požadavek na zavedení „dočasné preventivní cenzury“, na kterém se novináři při jednání s předsedou NS Smrkovským opakovaně odmítli podílet: „Ústředí novinářů ČSSR odmítá [...], aby kterýkoliv z jejich členů [...] preventivní cenzuru prováděl. [...] Žádá, aby cenzura byla svěřena řádným orgánům prokuratur nebo soudů. Rovněž žádá, aby byly přesně specifikovány otázky toho, co je porušením důležitých zájmů vnitřní nebo zahraniční politiky.“⁵⁵

Parlamentní rozprava věnovala zákonu „o některých opatřeních v oblasti periodického tisku a ostatních hromadných informačních prostředků“ dva body pořadu,⁵⁶ poslanci v jednání zákon nijak nevíтали a neoslavovali, ale ani nedošlo k žádným rozsáhlým diskusím nad jeho zněním. Zákon byl přijat drtivou většinou (pouze dva poslanci se zdrželi hlasování), a tak lze konstatovat, že titíž poslanci, co cenzuru před necelými třemi měsíci prohlásili za nepřijatelnou, ji nyní v podstatě jednohlasně znovuzavedli. A pod zákon se opět podepsali Svoboda, Smrkovský a Černík – stejně jako v létě. Skončilo krátké období zákonem ukotvené svobody

51 Znění dostupné z [www.koncelik.eu].

52 Parlament ČR, Archiv FS, NS IV, 44. schůze VK, 11. 9. 1968. Strana 2. Galuška.

53 „Podle článku 47 Ústavy zřizuje NS zákonem ministerstva a ostatní ústřední orgány. [...] Úřad pro tisk a informace byl však už zřízen vládním usnesením z 30. srpna [...], tedy jako zařízení vlády. Tomu také odpovídá skutečnost, že vláda sama pověřila vedoucího tohoto úřadu výkonem funkce. [...] [ÚTI není] orgán ve smyslu čl. 47 Ústavy, a k jeho zřízení tedy není třeba zákona.“ *Tamtéž*. Strana 33. Tomsová. Zároveň ale poslanci konstatovali, že „momentální situace nutí vládu k tomu, aby [ÚTI], který byl prozatím zřízen jako zařízení vlády a který má dostat statut vrcholného státního orgánu, aby tento orgán byl zřízen přímo zákonem.“ *Tamtéž*. Strana 36.

54 Vládní vysvětlení znělo, že původně navrhované půlroční omezení by „mohlo být důvodem sovětským vojskům, aby tady po dobu 6 měsíců zůstala a teprve potom že by sovětská vojska zkoumala a přesvědčila se, až pomine účinnost tohoto zákona, jestli u nás jsou dány maximální podmínky k normalizaci našeho života.“ *Tamtéž*. Strany 1–3.

55 NA, f. ASYN. Ústředí. Stanovisko předsednictva Ústředí svazu novinářů ČSSR k projednávání zákona o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředků; 17. 9. 1968.

56 Proběhla dne 13. 9. 1968 v rámci 26. schůze NS, jako první bod pořadu s názvem: „1. Prohlášení vlády ke vzniklé situaci a k nezbytně naléhavým opatřením“ a třetí bod pořadu s názvem“3. Vládní návrh zákona o některých opatřeních v oblasti periodického tisku a ostatních hromadných informačních prostředků.“ Srov. [http://www.psp.cz/eknih/1964ns/stenprot].

tisku. Sérii právních úprav postavení médií uzavřel ústavní zákon č. 143/1968 Sb. o československé federaci z 27. října 1968.⁵⁷

Zákon i první pokusy o omezení svobody slova se překvapivě dočkaly jen vlažně nesouhlasné reakce veřejnosti – tou dobou již rezignující na svou vydobytou veřejnou kontrolu – a tak nejzásadněji proti čerstvě mediální legislativě vystupovali sami poslanci, kteří mj. požadovali urychlení přípravy nového tiskového zákona.⁵⁸

Celkově byl ale podzim roku 1968 ve znamení ústupu od dosažených reforem a institucionálně i legislativně předznamenal zásadní proměnu mediálního prostředí v Československu založenou na autocenzuře. Novinář Jiří Vančura změny trefně vystihl, když napsal: „Vznikl Úřad pro tisk a informace, řečený ÚTISK, který místo dřívějšího přímého policejního dohledu předal péči o tisk vlastním spolehlivým silám. [...] Československá normalizace vděčně uplatnila Marxův ironický návrh, aby se z cenzorů udělali šéfredaktoři.“⁵⁹

ÚŘAD PRO TISK A INFORMACE; VLÁDNÍ VÝBOR PRO TISK A INFORMACE

Jakkoliv nový zákon vrátil Úřadu pro tisk a informace postavení jeho cenzurních předchůdkyň, ředitel Vohnout jeho cenzurní podstatu opakovaně popíral a při příležitosti projednávání státního rozpočtu na rok 1969 se výslovně ohradil proti připodobňování ÚTI k Ústřední publikační správě⁶⁰ a proti „zneužívání“ ÚTI jako represivního nástroje na „neposlušné“ novináře.⁶¹ A při této příležitosti konstatoval, že „činnost ÚTI“ je sice „zaměřena na závazky vyplývající z podepsané moskevské dohody,“ ale zároveň přednesl vlastní, do šesti celků strukturovanou představu o poslání svého úřadu:

- sjednotit mediální obsahy skrze „rámcové pokyny“ – včetně kontroly jejich naplňování (zejména pro politická témata);⁶²
- vstoupit do mediálního provozu zformováním skupiny zmocněnců a organizovat jejich společné porady se šéfredaktory vybraných médií;
- „soustavně hodnotit působení“ médií;

57 Znění ústavního zákona dostupné např. z [www.koncelik.eu].

58 Poslanec Alois Poledňák. Parlament ČR, Archiv FS, NS IV, 47. schůze VK, 28. 11. 1968. Strana 40.

59 VANČURA, Jiří: Naděje a zklamání, pražské jaro 1968. Praha, Mladá fronta 1990, ISBN 80-204-0179-2. Strana 116.

60 Parlament ČR, Archiv FS, NS IV, 47. schůze VK, 28. 11. 1968. Strany 1 až 8. Vohnout: „ÚTI v žádném případě nenavazuje na před časem zrušený orgán ministerstva vnitra, [...] vznikla kvalitativně nová organizace.“

61 *Tamtéž.* „Pokyny pro obsahové zaměření tisku, rozhlasu a televize jako forma zásadních zákazů a omezení byly bohužel pojaty jako výlučný nástroj k zabezpečení stanovisek vlády. [...] Náš úřad trvá na tom, aby pokyny dostával přímo od vedoucích představitelů vlády, a to ve formě, která odpovídá riziku případných soudů a politických sporů o oprávněnosti vyhlášených omezení a jejich skutečných příčinách a důvodech.“

62 Vohnout, *upřesnil, že tím míní „závazn[é] směrníc[e] vlády pro obsahovou orientaci, tisku, rozhlasu a televize a zpravodajského filmu a jejich zprostředkování vydavatelům, redakcím, zmocněncům a KNV.“ Tamtéž.*

- informovat státní správu;⁶³
- usměrňovat, kontrolovat a trestat média;⁶⁴
- a konečně „sledovat náplň a metody působení zahraniční propagandy, její vliv na veřejné mínění a navrhnout či provádět nutná protiopatření.“⁶⁵

Dále ředitel konstatoval, že ÚTI shromáždil od září do listopadu 1968 zhruba 60 podnětů a použil „zákonem stanovených sankcí ve 4 případech. Třikrát napomenul vydavatele podniku Rudé Právo v souvislosti s Politikou, Jihočeskou Pravdu, plzeňskou Pravdu a udělil důtku vydavateli Reportéra. [...] Bylo rozhodnuto o jeho dočasném zastavení na jeden měsíc. [...] Toto pozastavení bylo zkráceno o jeden týden. V dalších případech došel [úřad k nápravě] nedostatků jednáním s představiteli vydavatelů, případně v rozhovoru se zmocněncem či šéfredaktorem, telefonickým upozorněním redakce atd.“⁶⁶

Za základní problém úřadu ředitel označil skutečnost, že na konci listopadu (3 měsíce po svém vzniku) neměl úřad své vlastní kancelářské a provozní prostory a jeho zhruba 80 zaměstnanců (včetně pomocných útvarů) pracovalo v 7 místnostech dočasně zapůjčených ministerstvem kultury a informací.⁶⁷ Přitom plánovaný počet byl 180 pracovníků.⁶⁸

Pro rok 1969 byl ÚTI schválen rozpočet ve výši téměř 9,5 milionu Kčs, jeho vnitřní strukturu nabízí Tabulka:

Úřad pro tisk a informace; Rozpočtová skupina: 4		
Neinvestiční výdaje celkem:		8361
z toho: Materiální výdaje	1977	
Služby a výdaje nevýrobní povahy	549	
Cestovné a ostatní výplaty fyzickým osobám	326	
Mzdový fond	5509	
Investiční výstavba:		1050
Úhrn		9411
očekávaná investiční výstavba za rok 1968	450	

Rozpočet ÚTI na rok 1969. V tisících Kčs.

Zdroj: Parlament ČR, Archiv FS, NS IV. 47. schůze VK. Dne 28. 11. 1968.

63 „A to zpracováváním periodických i neperiodických bulletinů obsahujících přehledy, analýzy a dokumentaci k dílčím faktům i celkovým tendencím působení tisku, rozhlasu a televize.“ *Tamtéž.*

64 „Usměrnování zpravodajství a publicistiky čl. tisku, rozhlasu a televize k respektování a ochraně důležitých zájmů vnitřní a zahraniční politiky státu. [...] Navrhovat a realizovat opatření k řešení [...] negativních jevů v práci sdělovacích prostředků. [...] A to zabezpečováním preventivního zásahu prostřednictvím zmocněnců, příp. vydavatelů proti rozšiřování informací prokazatelně porušujících pokyny. [...] Navrhování zákonem stanovených sankcí za porušení poslání tisku v celém rozsahu a uplatňování nižších stupňů postihu.“ *Tamtéž.*

65 ÚTI chrání zájmy ČSSR „před negativními vlivy zahraniční propagandy prováděním účinných opatření v oblasti radioobrany, dále pak ve formě registrace a povolování dovozu a rozšiřování zahraničního tisku na našem území.“ *Tamtéž.*

66 *Tamtéž.*

67 *Tamtéž.* Strana 13. Vohnout.

68 *Tamtéž.* Strana 15. Poslanec Václav Dobiáš.

Již jsem zmínil, že ředitel ÚTI Josef Vohnout novináře výslovně ujišťoval, že jeho úřad není cenzurní povahy. I v parlamentu dokládal svou snahu nevystupovat proti domácím médiím⁶⁹ a naopak kritizoval interventy vydávané periodikem Zprávy. Zároveň ale musel konstatovat, že Zprávy jsou na rozdíl od ostatních periodik nekontrolovatelné a nepostižitelné jeho úřadem: „Jakmile se nám dostalo do rukou první číslo [...] těchto Zpráv, okamžitě [...] jsme požádali generálního prokurátora, aby zahájil trestní stíhání proti neznámému pachateli. Protože v těch Zprávách [...] nebyly splněny žádné zákonné požadavky pokud jde o tiráž, tam bylo uvedeno, že to vydává redakční rada. Po zjištění generální prokuratury [...] bylo potvrzeno to, že vydavatel je neznámým i když tam byly uvedeny již v průběhu dalších čísel spojenecká vojska. Fakt je, že spojenecká vojska zde už dnes nejsou, jsou zde jenom sovětská vojska, čili i to není v pořádku a na základě smlouvy o dočasném pobytu je to též v rozporu a tyto Zprávy, když je chtěli politicky uznat, by měly být těmito spojeneckými vojsky zažádáno o registraci. [...] V této oblasti má pravomoc kompetence jako ředitele končí. [...] Jiné možnosti nemám v tomto momentě. Měl bych jenom možnost, že by mi soudruh [ministr národní obrany Martin] Dzúr zapůjčil tanky a stejný počet letadel [ostatní je hluk].“⁷⁰

Poslední z významných institucionálních snah o obnovu kontroly nad médii představuje zřízení Vládního výboru pro tisk a informace usnesením vlády z 12. září 1968. Prozatímním řízením výboru byl pověřen místopředseda vlády Peter Colotka a členy výboru se stali ředitel ÚTI, vládní zmocněnci pro Čs. rozhlas a Čs. televizi, ředitel ČTK, předseda SÚTI a dva zástupci Národní fronty. S účinností od 1. ledna 1969 došlo na základě již zmíněného Ústavního zákona č. 143/1968 Sb. k federalizaci ČSSR⁷¹ a výbor byl přejmenován na Federální výbor pro tisk a informace (FVTI) a jeho vedením pověřen Jaroslav Havelka. Významu výboru se ve svých pamětech dotkl i Dušan Havlíček, který jej vnímal jako projev oslabování vlivu aparátu KSČ na média.⁷² Postavení Výboru vymezil zákon až v prosinci 1968⁷³ – FVTI příslušelo předkládat návrhy zákonů, stanovit a koordinovat mediální politiku, či zřizovat a spravovat vydavatelské podniky. Výbor ale vymezenou funkci vykonával jen sporadicky a od roku 1970 již nebyl

69 „Pokud nejde o nějaké jasné politicky potřebné činy vlády, [...] úřad zbytečně do vnitřní práce redakcí nezasahuje. [...] My jsme úřad pro tisk a informace. Jestli jsme v důsledku jaksi mimořádných událostí a mimořádných opatření dostali na krk ještě otázky omezovali [...] v tom hlavní smysl a poslání úřadu do budoucna nemůže spočívat.“ Parlament ČR, Archiv FS, NS IV, 47. schůze VK, 28. 11. 1968. Strana 30. Vohnout.

70 *Tamtéž*.

71 Ústava v čl. 8 bodu 1o) sice ‚věci tisku a jiných informačních prostředků‘ delegovala do společné působnosti Československé socialistické republiky a obou republik, ale v čl. 28 nechala rozdělení působnosti mezi Československou socialistickou republikou a oběma republikami ve věcech tisku a jiných informačních prostředků na zákon Federálního shromáždění – jedná se o zákon č. 167/1968 Sb., ze dne 19. prosince 1968, o vymezení působnosti Československé socialistické republiky ve věcech tisku a jiných informačních prostředků. Znění dostupné např. na [www.koncelik.eu].

72 „Černík hovořil o úkolech vládního výboru pro tisk mlhavě a nebylo mi pořád jasné, co si od nich slibuje. V tom čase se divnou shodou okolností všechny problémy tisku řešily ve vládě. Nevím, zda to byla dohodnutá dělba práce mezi Dubčekem a Černíkem, nebo snad šlo o záměrný přesun pravomocí od ‚nespolehlivého‘ Dubčka do centra poněkud spolehlivějšího.“ HAVLÍČEK. Strana 179.

73 Zákon č. 167/1968 Sb. Ze dne 19. prosince 1968 o vymezení působnosti ČSSR ve věcech tisku a jiných informačních prostředků. Znění dostupné např. na [www.koncelik.eu].

vůbec svolán.⁷⁴

Zmínku zaslouží ještě jedna velmi dlouhodobá a zásadní změna chodu mediálních institucí, která kupodivu souvisela s přítomností cizích vojsk jen mimoběžně – byla totiž zrušena pracovní sobota,⁷⁵ a tak od října 1968 přestala vycházet nedělní vydání deníků a byly postupně založeny sobotní (eventuálně páteční) přílohy.

Podzemní snaha KSČ naplnit závazek Moskevského protokolu a ovládnout média skrze všechny výše zmíněné aktivity nevedla k úspěchu, československá média a vcelku úspěšně vyhýbala normalizačním snahám a novináři zřetelně neopouštěli nově nabytou představu svobody slova jako klíčového rámce žurnalistické práce. A tak, když „po zářijovém schválení nové linie vůči reformnímu hnutí ‚Varšavskou pětkou‘ pozval Kreml československou delegaci do Moskvy na 3. a 4. říjen, aby s ní projednal, jak plní závazky Moskevského protokolu,⁷⁶ se sovětské vedení jednak ostře ohradilo proti odvolání Oldřicha Švestky z funkcí a především Brežněv, Kosygin a Podgornyj zásadně kritizovali československá média,⁷⁷ upozornili i na jejich nepostačující personální očistu⁷⁸ a v případě pacifikace médií označili realizaci moskevského protokolu za neuspokojivou. Kosygin doslova žádal, aby KSČ učinila „nejrozhodnější opatření k tomu, aby se aktivizovala práce vedoucí k ozdravení masové propagandy, tisku, rozhlasu a televize. [...] Nepovažujeme plnění tohoto bodu za uspokojivý.“⁷⁹

Proto se 8. října 1968 (v přímé návaznosti na jednání v Moskvě) sešlo předsednictvo ÚV KSČ a ve svém usnesení formulovalo potřebu vypracovat novou politickou linii⁸⁰ a u mediální politiky „formulovat jasnou a konkrétní směrnici pro vydavatele a tiskový dozor. [...] Provést kontrolu, jak jsou v propagandě zabezpečovány úkoly z bratislavského prohlášení a moskevských protokolů a přijmout důsledná opatření k jejich plnění.“⁸¹ V listopadu PÚV KSČ rozsáhle jednalo o médiích a v téměř dvou desítkách konkrétních pokynů se věnovalo

74 NA, f. ČŮTI, k. 11. Zpráva o vývoji působnosti a o dalších směrech činnosti Českého úřadu pro tisk a informace za září 1977.

75 Pracovní týden byl zkrácen na pětidenní od června roku 1968, kdy byl Zákoník práce doplněn vyhláškou č. 63/1968 Sb. ministerstva práce a sociálních věcí o zásadách pro zkracování týdenní pracovní doby a pro zavádění provozních a pracovních režimů s pětidenním pracovním týdnem.

76 MENCL, Vojtěch (a kol.): Československo roku 1968. 2. díl: počátky normalizace. Praha, Parta 1993, ISBN 80-901337-8-9, s. 13.

77 Brežněv: „Nevím, jak je možné si představit normalizaci [...] našich vztahů při takových postojích, které dosud zaujímá váš tisk, rozhlas a televize. [...] Kosygin: [...] Celkové zaměření vaší masové propagandy nelze vůbec považovat za přátelské vůči socialistickým zemím.“ VONDROVÁ – NAVRÁTIL, 4/3, s. 142.

78 Podgornyj: „V orgánech masové informace sedí titíž lidé, kteří v kritických okamžicích špinili Sovětský svaz. [...] Kosygin: [...] Je třeba přijmout rozhodná opatření a tyto lidi odstranit.“ VONDROVÁ – NAVRÁTIL, 4/3, s. 143.

79 VONDROVÁ – NAVRÁTIL, 4/3, s. 143–144.

80 Jedná se o budoucí dokument ‚Hlavní úkoly strany v nejbližším období‘, který po úpravách vyžádaných Brežněvem reformistům zůžil manévrovací prostor.

81 VONDROVÁ – NAVRÁTIL, 9/3, dokument č. 204 ‚Usnesení 102. schůze PÚV KSČ k informaci Alexandra Dubčeka o jednání v Moskvě ve dnech 3.–4. října, s. 352.

polemikám s médii ‚sprátelených zemí‘,⁸² represivním opatřením⁸³ a vyzvalo k ‚posílení vedení Vládního výboru pro tisk a zlepšení jeho činnosti.‘⁸⁴

ZÁVĚR

Po intervenci a jejím potvrzení Moskevským protokolem nastal pozvolný, ale neodvratitelný ústup od všech pracně vybudovaných a konstituovaných funkčních prvků veřejné sféry citelně poznamenávající též postavení médií. Pro nově se etabloující politickou elitu KSČ totiž silná, početná, v zásadě jednotná a emancipovaná novinářská obec s významným vlivem na společnost již nebyla vítaným spojencem, naopak – znamenala pro ně nepříjemnou zátěž. Vedení KSČ se jevila jako neovládnutelná a neřiditelná síla destruuující její normalizační snahy. A k tomu jako zásadní hráč přistupovala okupační moc, která řízené a kontrolované novináře považovala za naprostý základ všech dalších snah o převzetí kontroly nad společností. Nově zřízená cenzurní instituce – Úřad pro tisk a informace – měla v těchto souvislostech jasné poslání. Cenzurní úřad ale selhal. Ve svém původním rozměru na podzim 1968 své poslání nenaplnil a jako nástroj pacifikace médií v duchu Moskevského protokolu nefungoval. Stejně tak selhaly i ostatní institucionální a legislativní úpravy. Vedení KSČ muselo nalézt jiný nástroj pro rozbití dosud jednotné a nepochybné neochoty novinářů přistoupit na úpravu jejich společenské role. A tento nástroj nalezlo již na počátku roku 1969 – stal se jím otevřený, individualizovaný ekonomický tlak. Čistka. Tam kde selhaly institucionální a legislativní úpravy uspěla personální politika konfrontující s aktuálním vývojem posupně každého jednotlivce. V řadách novinářů odstartovala v květnu 1969 prohlášením Slova do vlastních řad.⁸⁵ A teprve personální opatření a strach, který vyvolala a který se uhnízl v myslích novinářů, vrátily cenzurní instituci tvář a vážnost.

---

82 PÚV KSČ vzalo na vědomí, že ÚTI vydal pokyn k zastavení veřejné polemiky s nimi, a uložilo Jiřímu Sekerovi a šéfredaktorům ostatních komunistických časopisů, aby stranický tisk aktivněji než dosud podporoval proces normalizace vztahů s ostatními zeměmi Varšavské smlouvy, mezinárodnímu oddělení monitorovat tisk pěti zemí a informovat je o zastavení polemiky a vláde, aby ještě v listopadu zvýšila rozsah sovětských uměleckých děl v kinech, rozhlasu, televizi a aby tisk, rozhlas a televize podstatně zvýšily počet pozitivních informací ze Sovětského svazu a dalších socialistických zemí. Znění usnesení srov. NA, f. KSČ ÚO 02/1, sv. 85, arch. j. 132, b. 9. Usnesení 106. schůze PÚV KSČ ze dne 8. listopadu 1968 k bodu 9: Některá opatření v oblasti sdělovacích prostředků.

83 Jedná se mj. o opatření vlády, které dočasně zastavilo vysílání politicko-publicistických pořadů a materiálů v Čs. televizi a Čs. rozhlasu a skutečnost, že ÚTI dočasně zastavil vydávání časopisu Reportér a pozastavil dočasně vydávání týdeníku ÚV KSČ Politika. Dále předsednictvo pověřilo generálního sekretáře ÚV NF Evžena Erbana, aby ‚zabezpečil důsledné dodržování přijatých směrnic‘ v tisku ostatních politických stran Národní fronty, předsedu ÚRO Karla Poláčka aby dohlédl na Práci a tisk ROH a předsedu ÚV ČSM Zbyňka Vokrouhlického, aby dohlédl na Mladou frontu a tisk ČSM. *Tamtéž*.

84 *Tamtéž*.

85 [nesignováno]: Slovo do vlastních řad. In: Rudé právo. Číslo 11, ročník 49 ze dne 17. 5. 1969.

Strany 1 a 2.

ABSTRAKT

Po srpnu 1968 se československé politické vedení v tzv. Moskevském protokolu zavázalo přežít kontrolu nad médii. Odvolalo ředitele televize a rozhlasu a 30. srpna obnovilo cenzurní instituci pod názvem Úřad pro tisk a informace (ÚTI). Ředitelem se stal Josef Vohnout. Protože se nedařilo personálně zabezpečit chod ÚTI, žádalo vedení KSČ, aby cenzory dělali sami novináři – ti ale odmítli. Jako další z nových prvků řízení médií vznikl 12. září 1968 Vládní výbor pro tisk a informace, který ale brzy zanikl. Legislativně obnovení cenzury zaštitil zákon č. 127/1968 Sb. ze 13. září. Od počátku ledna 1969 byl cenzurní úřad federalizován na Český úřad pro tisk a informace a Slovenský úřad pre tlač a informácie. Cenzurní instituce na podzim 1968 své poslání nenaplnila a jako nástroj pacifikace médií v duchu Moskevského protokolu neobstála. Stejně tak selhaly i ostatní institucionální a legislativní úpravy. Úspěch při převzetí kontroly nad médii zajistil KSČ až individualizovaný ekonomický tlak na jednotlivé novináře – personální čistka zahájená na jaře 1969.

KLÍČOVÁ SLOVA

média, tisk, rok 1968, Pražské jaro, Československo, cenzura, Úřad pro tisk a informace, ÚTI, ČÚTI, Výbor pro tisk a informace, VVTI, FVTI, Moskevský protokol, mediální legislativa, zákon č. 127/1968 Sb., Josef Vohnout

PhDr. Jakub KONČELÍK, PhD.

Autor působí na katedře mediálních studií Institutu komunikačních studií a žurnalistiky (IKSŽ) Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze (UK FSV) a v Centru pro mediální studia (CEMES). Věnuje se výzkumu role médií v totalitní společnosti; specializuje se na dějiny českého tisku druhé poloviny 20. století, zejména pak na otázky řízení a kontroly tisku v období Protektorátu Čechy a Morava (1939–1945) a v období československé krize přelomu 60. a 70. let (1966–1971). Podrobnější biografické informace i bibliografii autora lze nahlédnout na www.koncelik.eu.

adresa: Katedra mediálních studií, Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Smetanovo nábřeží 6, 110 01 Praha 1

e-mail: koncelik@fsv.cuni.cz